

לשירת הולך ושב

דב סרג'ן

דברים בעצרת לכבוד ליובה אלמי

והוא ברך וחבריו, נטו לכך — (עדיין לא רחקו מן הוויכוח על ההתישבות החקלאית של יהודי בריית-המועצות, ובו חשובי „הפועל הצעיר” היו באומריהן) — וטעמם של ברך וחבריו: צר שנטשו אותנו, ולוואי ולא תהי אחריתם מרה, אבל יהודים הם, אנשים עברים הם, קיבוצניקים הם. לא יכולתי אלא לסייעו, מתוך דרושו של הכתוב ויבצת שיניו: ואף גם בהיותם בארץ אויבנו לא מאסתים ולא גאלתים. והוא, יוסף ברך, חזר לדגניה ושלח את שנתבקש לשלוח.

ה

פירשתי דברים אלה, כדי לבלט את הרקע שעל גבו נראה לי חזיון משורר עברי, שלבטו היו רחוקים ממני בתכלית, הלא הם לבטי שתי המולדות. בין כממשות של אתמול בין כחלום של חחר, מה גם כצירופם או ליכודם. דומה, כי כבעיה אפיגרמטית לאותם לבטים של תוהו, ניתן לראות את הבית בשירו של אלכסנדר פן: „ואו שירה פראית אהרת ונבדלת / בחול לכך אשתול כי היא — גורל חיי / עניני: הבכדי פירולתי את הדלת / בין שתי המולדות: בין רוסיה ואי” (רחוב העצב החד סיטרי” עמ' 10), אך מה אעשה והעדפתי עליו משורר גדול, א.צ. גרינברג שחלקתי על צד מצדדי שירתו אך נטיתי כולי ליסוד-מוסר, והיא ראייתו, והיא ראייתם של רבים ושלמים, כי אין גלות, כל גלות, נכנסת להכלבו מתוך גלילות ישובינו על נהרות-בבל למיניהם הם, לגל המופלג, אנקלאוות, מובלעות של ארץ-ישראל, באופן שאין גולה יוצאת מכלל עצמה, בין זיה נטועה בתוך המהפכה בגוש המזרח, בין היא נטועה בתוך הדמוקרטיה בגוש המערב, וגם ההמצאה המאוחרת של הבדלה מדומה בין גלות ותפוצה אינה ביסודה אלא מירמה ולא מכובדת.

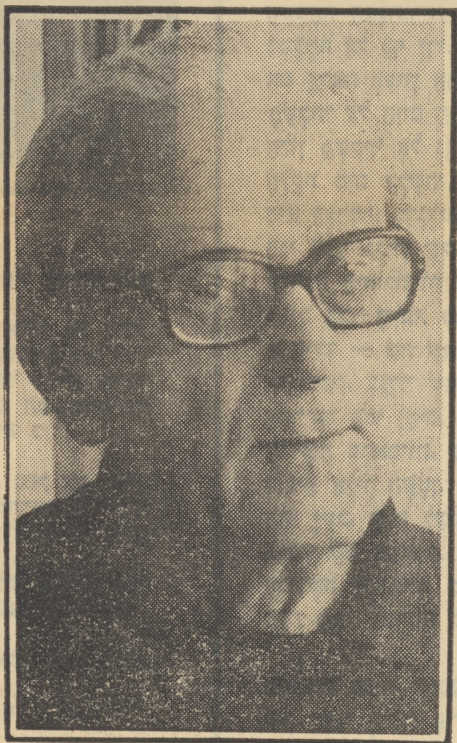
אולם דווקא על רקע זה נבלטת הפרדוקסה של אלה שנלכדו לאותה שיבשת ופרפוריה, בין בגלילייה בין בעילומיה, והרבה עשויים ללמדנו חוקרים, אך יותר מהם עשויים להורותנו משוררים, בשל כוחם ומשום כוחם לחשוף את אמיתם, וליובה אלמי הוא המורגו גם בספרו גם בסיפורו. אמרתי: גם בסיפורו, שכן סיפור חייו היה ימים הרבה עלום ממנו. ומבשרי חויתי: בבוא לפנינו, לפני כשלושים שנה, ידידנו איציקה ברודנר ורעייתו, חברתנו-מנוער אולגה ליד, וסיפור לנו, כי ליובה אלמי חזר לארצנו, שיפשפתי תחילה עיני, שלא ידעתי אם הוא חי וקיים, כשם שלא ידעתי מוצאותיו, וכסבור הייתי הלך לרוסיה וניספה בה, ואודה, כי אף כשנודעתי כי הלך לצרפת ואף ניסה לשוב אלינו, עוד בימי המנדט ולא עלתה בידו, ועם גמר-המלחמה הלך לפולין הקומוניסטית והשתקע בה, הייתי כתובה ובוהה, אך אירעו כוה וכוזאת ולא הגיעני לא קול ולא בת-קול, וממלא לא ידעתי על התמד אמוני לששון-העם, עדות קדומי ועובתי-עתידיתי. אמת, זה כלל-סרגת לאלמו-מלבר וללחש-מלגו, ועוד עתידים לנו רוב דברים להיוודע אל פרטים ופרטי-פרטים. ולא בכדי הרמזו יוחנן רשת, כי זו פרשה לרוב גליונות.

קוראי מבואי יודעים, כי הסתפקתי במה שנראה לי רקע עילומי של ליובה אלמי בארצנו הארכתה בתיאור השפע הראגלי של נאמנות כפולה, גם למהפיכה העברית גם למהפיכה הקומוניסטית, כעיקר לאור מחקריו של יהושע גלבוע, וקיצרתי בענין מקומו של אלמי בשלישייה — אברהם שלונסקי לפניו ואלכסנדר פן לאחריו, או איפכא, אבל ידעתי כן ידעתי, כי לא מיציתי פתחי הראייה האחרים, שבתנתם הוא גם באפשר גם במחויב.

ו

וארמוז על אחד מפתחי הראייה בהם והיא כמדומה, יפה לבדיקת מסלול ארוך ומגוון. הלא הוא פיתחה של ביוגרפיה, ואנסח דברי כדבר שאלה: האומנם רשאים אנו לפסוח על פרחי נחשב, שיש בו כדי לסמן את הטיפולוגיה של משורר ומשורר, לפי קו בולט, כגון: אברהם שלונסקי, שהיה כבר בארצנו בימי נעוריו, כתלמיד גימנסיה „הרצליה”, וחזר ועלה עם אביו ואחיו ואחיותיו, או עזר זוסמן, שעלה גם הוא עם הוריו, ואחריהם אנדה פינקרפלד (עמיר) שעלתה וחזרה ועלתה, וכמותה עלו גם היריה גם אחיה גם אחותה, והסמכתי שניים אלה אף מחמת תקודה משותפת, גם זוסמן גם פינקרפלד, ראשית כתיבתם ופרסומם בשפת לנו, זה רוסית וזו פולנית. ואם לצעיריים מהם, הרי נתן אלתרמן, שעלה עם אביו, יצחק אלטרמן, ויונתן טרוש שעלה עם אביו, יהואל היילפרן ושני האבות היו מורי המורות והמורים העבריים, תחילה בגולה ואחר-כך בארצנו — האומנם הסוציולוג או הפסיכולוג יפחה על הבדל שבנים לבין מה שעלה ואביו ואמו ושאריו בגולה, מהם חללי-פרעות מהם נמקים בעוניים, והוא, בנם, מתענה ביתמותו, בעוזבתו, ברוקתו, בפרולטריותו, מה גם אינו מצליח לפצותו בקניין מולדתו וחידושה, לא-כל-שכן אנו נואש מהם, וכדי לחזק ואף לחדד את שאלתי, אעתיק אותה לזכר צעיר יותר, המניח פתח ראייה אחר: בנים להורים חלוצים ביסודם ובדרכם, והם מעורים בה בארצנו, אך נוטשים בתי-ההורים ומתחנכים בקיבוצים, כגון משה שמיר, האחים מגד, האחים מוסינזון, זיים גורי, נתן שחם, והם בני גיל סופרים חדש המעלים גל ספרות חדש — האפשר ומבקר הספרות או חוקרה יתעלם מן השוני שביניהם ובין שאר בני גילם חברי הקיבוץ, הלא הוא כפל הרקע של הביוגרפיה שלהם.

אבל לעניין פתחי ראייה אלה וכאלה, והשתק-פיתם בספרות העליה השלישית וצגינה, מתוך הבלטת הדוגמה של שירת ליובה אלמי על מישבה ומשבריה, עוד חזון למועד, באופן שכתב, בראש כתביו הכנוסים, ודברי שבעל-פה עתה, אינם אלא כעין הקדמה, או מיקדמה בלבד, ועוד לא-המלים.

ליובה אלמי

בלא הכרת כותבם. ואף כי בצאת בכור ספריו ויחיי-דם, כבר ישבתו למעלה משלוש שנים בתוך עמי בארץ, והייתי מעורה בקריית סופר וספר, ואף כתיב-נתי במערכת „דבר” סיעתני, לא אוכל להעיר, כי ראיתי את ליובה אלמי למעלה מראייה חטופה בי רחובה של ירושלים, אם פנים אל פנים, אם במשי-בצת הראווה של הצלמית מרת קארפ, שהכלבו מתוך כה דיוקנאותיהם של ארבעה אברכים, חבושי מגי-בעות ושהליצנים היו מכנים אותם: די רויטע יונג-געלייטלעך אין די שווארצע קאפעליטשלעך. והיינו: האברכים האדומים במגבעות השחורות. מתוך מנור-אי ניתן ללמוד, כי תוגת חויינה של אותה רביעיה וכמותה, נכרכה לי לחזיון-תוגה, שפקדנו, בקירבת הימים ההם, ומלאנו מבוכה וצער — מעשה חברי גדוד העבודה, שנטשו אותנו והלכו לבנות עולמם העברי, הקיבוצי, הקומוניסטי בברית-המועצות. הייתה זו פרשת כאב, מה גם לקרובים אל החלל. אם מותר לי לערב את עצמי, אוכיר, כי בשקלי לפני עלותי, הברירות המועטות שלפני, בעניין התבורה שאבור לי לקיים בה בחינת פה אשב כי איוויתיה, הייתי קרוב להכריע לצד גדוד העבודה, ואם כי התוכיר שיצא מלפניו, והגיענו עוד בגולה, וניכר בו ניסוחו של חברנו שנאהב עלינו, דולק (דויד) הורוויץ, היה עלול להרתיעני אחור, לא גרתיני תחילה, והרתיעה לאמיתה התחילה בבואי לארצנו ובראותי, תחת גדוד עבודה אחר, נבצאתי לפנות שלוש, והם מפולגים ופולגים זה על זה, ולא רחקו הימים והייתי מוכירה, ואף מנסחת, של הרשימה הקיבוצית, שהאגף המרכזי של גדוד העבודה היה כחלק מעורה בה.

ז

ואף אזכור, כי בהתעצם השמועות על אנשי אלקינד הפורשים ופרישתם, כירסמוני שתיים שא-לות — השאלה האחת, כללית יותר: מה נעשה למנוע צעדם, שכל הניסויים, במידה שהיו, לא נראו לי מספיקים; השאלה האחרת, פרטית יותר, האם אף דולק הורוויץ בכלל ההלכים, כפי שנראתה שורת ההגיון, וכעדותו לחרדה ההיא אזכיר, ששלשה חברים, עובדי „דבר” אף גידולי „השומר הצעיר” — משה ישי (ישעיביץ), מיכאל אסף ואנכני הלכ-נו אל דולק, כדי לשמוע מפיו קושט דברי אמת, ואם כי לא נדברנו בינינו ידענו, כי אם נשמע, חללי-לה, לשון הן מפיו, נגייס כנגדו כל לשון של לאו, אם דבר הוכחה והוכחה, אם דבר תחינה ובקשה. לא מצאנו את האיש בביתו, אלא את רעייתו, מרת ריבה, ומה ששמענו מפיה היו דברים של לאו גמור, שמאחוריהם עמדה אף החלטתה הפסיקה של אשה פשוטה אך גדולה, כהיות אשת אין בן פלת שהצילה אותו, לפי האגדה, כדרך שהצילה מעונשם של דתן ואבירם. אם להוכיח מה שהרהרתי באותה פרשה, אצטמצם על זכר שתיים תגובות. תגובה אחת — נשכתבתי לימים ומתוך רוב צער כתבתני, כי נפסח ונעבד על האפיוודה הכאובה והאומללה הזאת, חשדני מרדכי שניר (קושניר) בקלות-דיבור, התשח-כנגדי דיבור קשה, ועניתי כי טעות היא לו, שכן, דעתי, אותה עדה תועה ומתעה לא פחות ואולי אף יותר משנתגלגלו גולגלו והמגלגלים, מה גם דוברי-ברוך-שפטרנו, עתידים ליתן את הדין. הלכתי הומים דברי מרדכי איש-שלום שהיה מחברי הגדוד ומתלבטיו, ולחשם במבואי אוני: ולו היה מעט יותר יחס אבהי בימים ההם. ולא עוד, אלא למשמעם נזכרתי מה שהוכרני זה מקרוב ידיתי, החכם ר' איסר קליגר (מחבר „ספר היהדות והכמיהה” ו„ספר חכמי הדורות ומישנתם”) והוא מעשה הצדיק ר' חיים טשרנוביץ, שהיה לו בן שסורו רע היה ופתה לחבורה של קלפנים ונסע אבא אחרי, ובראותו אותו ובולמוס משחקו הוועה שוטפתו, הוציא מטפתו ומחה אותה מעל מצחו. אכן, גדולים רחמי אב, מה גם לגבי בנים שוגים, אבל מה נעשה במריבי-דור, שרובו ככולו בנים, והוא טרף למדנים בין אחים. תגובה אחרת — והיא הוכחה, כי היו גב אישים בחינת אב, והוא מעשה יוסף ברך, אשר בהיותו מורה פועלים בטבריה, היה בנבוא מדגניה בא אצלי, ומעשה שהביא לפני מכתב של אלקינד, מי הקולקטיבי שלו שמעבר למסך-הברזל, ובו תיאור של קשיי-המשק, ובקשה לשלוח לו תבואה למיורע,

א

הוציא ליובה אלמי לאור את ספרו „שירים ופואימות” (הוצאת עצמו, 1982), ראתה אגודת הסופרים בירושלים לכנס בבית הנו-עצרת. וענו לה רבים, בני שלוש דורות, שמילאו את האולם מפה לפה, כדי להקשיב לדבריהם של ארבעת הדוברים, שהצד השווה שבהם, שנתקיים בהם הכתוב בתפילה למשה, כתחילתו: ימי שנותינו שבעים שנה ואם נבכורות שמונים שנה; ואולי אף כסימו: ורהבם עמל ואון. כי אמנם התן-העצת המשורר, ניצב במחצית-הדרך בין שמונים ותשעים, ולא הרחק ממנו הלכו בעקבותיו שלוש שושבי-יו-מרדכי איש-שלום, שהיה חברו בפלוגת הגדוד בירושלים, לימים ראש אורחיה (או כפי שש”י עניין נהג לכנותו: שר הבירה); אריה ליפשיץ מוותיקי פועליה, לימים יקיר-ירושלים, ואנוכי, הצעיר מהם משהו, אך ישיש כמותם. הצד השווה הוא בגיל. שנכרת לו הברכה: עד מאה-ועשרים, שאף שאינה יוצאת מכלל משאלה הסודה, אמירתה כמנהג השגור, הנסמך אל המקרא. הקובע כמין מינימום של חיי האדם, לאמור: ויאמר ד' לא ידון רוחי באדם לעולם בשגם הוא בשר והיו ימיו מאה ועשרים שנה.

ב

אכן, כך לשונו של הכתוב, אך לא מציינו במקרא אלא אחד ויחיד, שמניין שנותיו כך: ומשה בן מאה ועשרים שנה במותו. והמדרש שידע, כמו-כן, את הסתייה בין מגיין שנות חיי משה ובין מגיין השנים בתפילה למשה, ואף דרש בה מה שדרש, השכיל לקשר את הכתובים הסותרים, באופן שיבאר את התיבה העמומה: ששגם שמניינה כמניין משה, ונתפרש כביכול, על מה זכה אדון הנביאים במה שהמסורת זיכתה אך מעטים — הלל הזקן, ר' יוחנן בן זכאי, ר' עקיבא. ולעניין יישוב הסתירה שבין הכתובים הנזכרים, הרי דברי המפרשים, ביחוד של הראב”ע והרד”ק, מונחים לפנינו, וקל לעיין. הלכך לא אוסיף בזה אלא גרגיר מועט, שכבר הבאתיו לפני אהרן ראובני, כדבר ברכה לגבורותיו, שפתחתיו בכתוב ההוא מתפילה למשה, מתוך ש”ה הדגשתי תיבת ורהבם — שיש המנקדים ר”ש שבה בקמץ חטף — ולדעת המפרשים עניינה רהב כלשון גדולה וגאווה, אך לפי מחקרו של, של אהרן ראובני, שבו הסביר חוק ע”ה, ושבו העלה כי בדיסת השרשים שאמצעיתם היא אות וא”ן, ניתן, כמעט חמדי, להעמידה על אות ה”א. וניתן לקשור בעניין תיבת ורהבם, אך מותר לקרבו ושבולת רובם, ששורשו מתנווד בין רבה ורוב, וכעין ראהי לכך מהערת-שוליים של ר' מנחם המאירי לאותו כתוב בתפילה (למשה: רהבם כמו רופם, ומוזכרים דברי חז”ל יומא פ”ז) על הכתוב: לך והתרפס ויהי רעיד (משלי ו, ג) כעניין הרבה עליו רעים, ונדגש, כי שעות מועטות הן בחיים, שאינן עמל ואון, ואלו שעות התפילה וקריאת התורה והשבתות והמועדים. הבאתי את הדברים הנאלה לפני ראובני, כפי שהם כתובים בשולי פירוש המאירי, שההדיר מכתב-היד ר' יוסף ב”ר חיים הכהן (הוצאת מקיצי גרד”מס תרצ”ו), הקשיב וניענע ראשו מתוך חייך, אך היטני לשלושה שבילים אחרים — השביל האחד הוא דברי-היהוה בענין הזיקה שבין שיי”ן ימיו ושיי”ן שאל — שבעים ושבע; ושמונים ושמן, כסדר הכתוב: ויאכלו וישבעו וישמינו בטובך הגדול (נחמה ט, כ”ה); השביל האחר הוא ענין צמצום עיקר החיים על קיום התורה ומצוותיה. על דרך דור דור וחרתו ומצוותיו; השביל האחרון הוא המארכת החיים גם לשם עצמם גם לשם עיקרם. אם לשם עצמם ראוי שלא לשכות, כי הוא, אהרן רצור בני, הפתיעני בשלתי חייו ברומן בדיוני, החורג באופיו מספריו (גלגול נשמות” תשכ”ו) — אוטו-פיה ריאליסטית על התארכת חיי האדם, על דרך עקירת מוחו החי מתוך גופו המנוון והשתילתו בגוף זולתו; ואם לשם עיקרם — הרי הוא לא היה, אמנם, נוטה להגדירו כקיום התורה, אלא כקיום הרוח. אם מבחינת השכל — כקיום האינטלקט, אם מבחינת הדמיון — כקיום השירה.

וסיום השיתה סבב על מה שניתן להילמד מדברי-הקנה: ושרתי חייו באמצע נפסקה. ונימנו מיני דוגמאות, ובכללן דוגמה מיוחדת בסוגה, דוגמת ליובה אלמי, ששירתו ויתה לה התחלה מימי עלייתו לארצנו עד צאתו ממנה, ויש לה סיום מימי שוכו אליה, אך קשה ההפסקה באמצע, שארכה הרבה ואורכה לא הקל על השיבה וזבולה. הייתי מוכן לתוכחת דברים של ראובני (וראה בסיפור האוטופיה הנזכר, עמ' 13) אבל תשובתו היתה: כוה ודאי יפה לו ברכת מאה ועשרים, ותבוא שירתו על תשלומה. אמר וחזר לטוות חוט הההירו לאמור: ודין לזכור כי משה בתפילתו, כשם שדיבר בזה בעניין מידת הנבוא, כמידת שבעים שנה ושמונים שנה, כך דיבר בעניין מידת הנבוא: כי אלף שנה בעיניך כיום אתמול.

ג

ולאחר שפתחתי דברי בעצרת הנזכרת ויצאתי במקצת ידי חובת הדירת פני הוקנים, שהיו בדוג” ריה, אעמיד על החילוק שביניהם ובין הדובר, שהיה גם המדובר, ועיקרו של החילוק, שהם, הדוברים, לא ידעו אלא פרשת ההיכרות שבינם לבינו, בשלב ראשית, שהיתה קצרה, ואילו הוא, המדובר, ידע את האמצע העלום מהם, ואשר אך רמזו הגיעו, לעת-עתה, לרשות הרבים. ולא עוד, אלא גם בפ”ש שתי-הראשית אינו עדותם של השלושה שווה — של בני חבריו מרובה יותר ושל מועטה ביותר. אמנם, מבוא, שנתכבדתי לפתוח בו אסופה, שירים יפוא” מות”, שנכללו בו יצירי המשורר מהחל עד כלה, יש בו כדי להעיד על התעניינותי, אך היתה זו התעניינות של קורא ומבקר, שהיתה בה הכרת דפים